

Marko Dragić¹

Hajdučki harambaša Mijat Tomić u kulturnoj memoriji Hrvata

Harambaša Mijat Tomić, uz harambašu Andrijicu Šimića, najomiljeniji je hajduk u povijesnoj memoriji Hrvata. Mijat Tomić rođen je 1610. godine u Brišniku pored Duvna. Rano je ostao bez oca Ivana i majke Kate pa je o njemu skrbio stric Niko. Fratri su ga naučili čitati i pisati. Dvadeset je godina čuvao ovce begovima Kopčićima. Kad mu je kadija Suzica oduzeo livadu Jabuku, koja je bila njegova pradjedovina, otišao je u hajduke na planinu Vran. Najčešće se navodi da je njegova hajdučka družina brojila četrdeset i dva hajduka. U njegovoj družini uz katolike bilo je i pravoslavaca i muslimana. Pomagao je sirotinji. U Repovcima pored Konjica narodu je doveo vodu s Lisinja. Po raznim krajevima Bosne i Hercegovine gradio je česme za putnike i prolaznike. Najvjernije je jatake imao u Drašnicama kraj Makarske. Posebno je blizak bio begovima Kopčićima pa je tri godine zimovao kod pobratima Džafer-bega i njegove majke. Brojne su predaje i pjesme koje se i danas kazuju o junaku Mijatu Tomiću. Izdao ga je njegov dvostruki kum Ilija Bobovac iz Doljana. Pozvao ga je da mu opet bude kum, a u odaju je, na kojoj je izrezao prozor, zatvorio Klišanina Aliju i s njim dvanaest delija. Mijatova kuma je čula razgovor između Klišanina Arapa i svoga muža Ilije Bobovca. Kad je Mijat došao Iliji Bobovcu, kuma je uzaludno pokušala Mijatu kazati da je u pogibeljnoj opasnosti. Nakon nekoga vremena, Klišanin Arap opalio je kroz prorezani prozor i ubio Mijata Tomića. Bilo je to na Ilindan (20. srpnja) 1656. godine ili svakako između 1656. i 1659. godine za vrijeme vladanja Seidin-paše.

O Mijatu Tomiću i u naše vrijeme kazuju se pjesme i predaje. U radu se izvorno navodi više od dvadeset primjera kulturne memorije snimljenih koncem XX. i početkom XXI. stoljeća.

Ključne riječi: Mijat Tomić, hajduci, izdaja, Mali Marijan, smrt Mijata Tomića.

1 Marko Dragić, prof. emer., dr. sc., Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Poljička cesta 35, Split, Hrvatska, E-pošta: mdragic@ffst.hr

Za svake tihe noći, kad blagi mjesec po hrvatskim poljanama razlije svoje bajno svjetlo, od cvijeta do cvijeta ići će tajanstveni šapat o veljim osnovama i pokopanim nadama i o jadu, komu primjera nema - - - I naći će se, poslije vjekova možda, tko će govor cvijeća razumjeti te priču tu ispričati narodu (...)

Higin Dragošić (*Posljednji Zrinski*, 1893)

1. Uvod

Padom Bosanskoga Kraljevstva pod Turke 1463. godine, u Bosni se javljaju hajduci.² Hajduci su neprestano i iznenada napadali Turke po planinama i gudurama, a: „koji put prodirali bi viteški hajduci do careva šatora, pa bi onda opet u planine uzmakli.” (Džaja; Draganović, 1994, 88)

U povijesnim izvorima hajdučiju i četovanje spominje 1550. godine putopisac Zeno, a za vrijeme Kandijskoga rata (1645-1669) bili su na vrhuncu. Mnogi su Hrvati iz Bosne i Hercegovine bježali u Dalmaciju. Mletačka ih je vlast, nemajući dovoljno vojnika, poticala da uskaču u Bosnu i Hercegovinu te napadaju i hvataju Turke kao robove za galije.

Uskoci su živjeli na područjima pod habsburškom ili mletačkom vlašću pa su uskakali na teritorij pod turskom okupacijom.³ Hajduci su živjeli na okupiranom području i borili se protiv Turaka. (U radu se koristi naziv Turci jer ih tako narod tradicionalno naziva).

Postoje oprečna mišljenja o hajducima. Jedni ih smatraju razbojnicima, drugi ih glorificiraju. Do toga dolazi jer su djelovali hajduci zulumčari „turski hajduci” koji su činili strašne zločine.⁴ Postojali su i kršćanski hajduci koji su također činili zlodjela.⁵

Za razliku od hajduka zulumčara i razbojnika, djelovali su hajduci osvetnici, za koje Ferdo Šišić piše da su oni odvažni ljudi koji su: „kroz cijelo vrijeme

2 Prema P. Skoku hajduk je balkanski turcizam mađarskoga podrijetla – *hajdut* koji je prvotno značio – „plaćeni vojnik na turskoj granici protiv Turaka” (Skok, 1971, 649). D. Pinjuh piše da su hajduci bili naoružani vojnici i profesionalni plaćenici bez zemlje (Pinjuh, 2019, 115).

3 Pogrešno je tumačenje da se uskoci javljaju nakon pada Klisa 12. ožujka 1537. godine i pogibije legendarnoga uskoka Petra Kružića. Kliški kapetan i knez Petar Kružić 1525. uspio je deblokirati Jajce i dostaviti velike zalihe novca, hrane, novca i ratnih potrepština (Perojević, 1931: 184-186).

4 Među hajducima bili su hajduci zulumčari („turski hajduci”). Kupreški turski hajduci u Rami su 4. siječnja 1557. zapalili i opljačkali samostan, a franjevce pobili.

5 Takav je, primjerice, bio harambaša Nikola Maleta koji je zaprosio Anđu Bailovu iz Livna, a kad ga je ona odbila, on joj je zaprijetio da neće ni drugoga ljubiti i da će je od svatova oteći. Sa svojih 30 hajduka dočekao je svatove Stipana Nakića i pored vrela Vijanac u Vinovu poubijao svih 230 svatova. (v. Dragić, 2008, 348–351).

turskog ropstva, podržavali smisao za slobodu i oslobođenje”. Ta junačka borba: „za zbacivanje turskog jarma najljepša je naša epopeja, u kojoj su hajduci i uskoci glavnim junacima”. (Džaja; Draganović, 1994, 93)

Hajduci osvetnici bili su odvažni ljudi koji su podržavali smisao za slobodu i oslobođenje. U hajdučkim društinama zajedno su bili katolici, pravoslavci i muslimani.

Od XVII. stoljeća muslimanski su seljaci bili izloženi stalnim povećavanjima nameta, zulumima spahija i turske vlasti. Zbog toga se javljao otpor muslimanskih seljaka prema vlasti, što je uzrokovalo pojavu *hajduka muslimana*. Poznato je da su 1639. godine ti hajduci predvođeni harambašom Abdurahmanom napali karavanu trgovaca od 400 ljudi u Ravnom (na putu iz Splita preko Duvna, Rame do Visokog) i ubili 19 trgovaca (Čehić, 1985: 19).

Budući da hajduke i uskoke osvetnike nije poticala pljačka, nego osveta zbog turskih zlodjela, narod ih je držao junacima i zaštitnicima te je o njima ispjevano mnoštvo pjesama i ispričano mnogo predaja. Ivan Rangjeo 1931. godine u *Pjesmama o Mijatu Tomiću* pomoću epskih narodnih pjesama pokušao je rekonstruirati njegov životopis. Mnoge su pjesme i predaje do naših dana sačuvane u kulturnoj memoriji Hrvata.

O hajdučiji su pisali povjesničari: Šime Peričić⁶, Vesna Miović-Peić⁷, Jasmina Uroda Kutlić⁸, Veljko Maksić⁹, Dragutin Pavličević¹⁰; povjesničar književnosti Ivan Mimica¹¹ i dr.

Najstarija pjesma o Mijatu Tomiću je „Dva su se merka zavadila vuka“ koja se nalazi u „Erlangenskom rukopisu“ koji je nastao oko 1720. godine.¹² O Mijatu Tomiću pisali su: Filip Grabovac (1747), Andrija Kačić Miošić (1756),

6 Šime Peričić. (1999). „Hajdučija u Dalmaciji XIX stoljeća“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*. 33, 1991, 185–204; Isti: Hajdučija u Dalmaciji XVIII. stoljeća. „Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru“. 41. 203–212.

7 Vesna Miović-Peić. (1997). „Svakodnevnica dubrovačkih pograničnih sela u doba hajdučije“ (Morejski rat 1684–1699). *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 35. 19–36.

8 Jasmina Uroda Kutlić (2011). Hajdučija u Moslavini u drugoj polovici XVIII. stoljeća na primjeru Joce Udmanića. *Cris XIII* (1). 338–348.

9 Veljko Maksić. (2017). „Čimbenici pojave i održivosti hajdučije na slavonsko-srijemskom području u XVIII. stoljeću. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 17 (1). 73-95.

10 Dragutin Pavličević. (1987). „Hajdučija u Hrvatskoj 60. godina 19. stoljeća“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 20 (1) 129–158 .

11 Ivan Mimica. (2011). „Prikaz hajduka Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Vladimira Ardalića“. *Godišnjak Titius* 4 111–128.

12 Oko 1720. godine u okolici Požege nastao je *Erlangenski rukopis* koji sadrži 217 uglavnom lirskih i epskih pjesama. Zbirku je otkrio Nijemac Gerhard Gesemann u njemačkom gradu Erlangenu.

fra Marijan Šunjić (1858), Mihovil Pavlinović (1879), Nikola Tordinac (1883. i 1884), Husein Đogo (1931), Ivan Rangjeo (1931). Stipan Banović (1938), Dubravko Horvatić (1982), Anđelko Mijatović (1985), Robert Jolić (2002).

Kolektivno sjećanje ili pamćenje vrlo je često u suvremenim razgovorima o povijesti. Pod utjecajem kulturne historije u posljednjim je godinama znatno naraslo zanimanje „za kolektivne identitete i njihova sjećanja” pa je u XX. stoljeću oralna historija postala sve važnija u historiografiji (Gross, 2006, 588). Suvremena historiografija s osobnom memorijom može graditi dijalog: „koji se temelji na metodološkim pristupima koji uvažavaju i znanstveno valoriziraju” svjedočanstva o prošlosti. Taj pristup može se nazvati oralnom historijom. Suvremena historiografija jednim dijelom: „koristi akumulirano znanje koje je uvijek pod prijetnjom nestanka” (Kasalo, 2021, 250).

U kulturnoj memoriji Mijat Tomić spominje se i pod imenima: Mihovil, Mijovil, Mihat, Mijo.

Cilj rada je na temelju relevantne literature i vlastitih terenskih zapisa koji su nastajali koncem XX. i početkom XXI. stoljeća rekognoscirati život Mijata Tomića te multidisciplinarno interpretirati njegov život i djelovanje u kulturnoj memoriji.

2. Mijat Tomić

Don Mihovil Pavlinović navodi da je Mijat Tomić živio u XVIII. stoljeću. Za njim su se povelj Kerubin Šegvić i Branko Dreshler-Vodnik. Vjekoslav Klačić u svojoj raspravi *Duvanjsko polje* nigdje ne kaže kada je Mijat živio. Stipan Banović uočio je sljedeće pogreške: don Mijo Pavlinović je stavio Mijata Tomića u osamnaesto stoljeće. Tomo Maretić u svojoj knjizi *Naša narodna epika* nije ništa napisao o Mijatu Tomiću: „jer o njemu ne zna ništa iz vjerodostojnih istoričkih izvora”. Husein Đogo u kalendaru *Napredak* za 1931. godinu, u članku *Tradicija o Mijatu harambaši*, piše da je Mijat poginuo nazad 100 ili 130 godina objašnjavajući to predajom: „Mijata hajduka je ubio rob (Arap) porodice Hadžizukića iz Konjica, koji su izginuli od Mijatove družine, kada su potjerali ranom zorom stoku prema Bjelečiću. Kad je bila pogibija ove braće, tada je dedi današnjih Hadžizukića bilo tek šest mjeseci. Ovaj dedo, koji je umro prije nekih 30 godina, imao je oko sto godina života; dakle prije 130 godina otprilike. Smrt Mijata bila je kasnije godinu dvije li. Grob ovog roba (Arapa), kao i grobovi izginule braće, nalaze se u Konjicu u groblju Oprkanjske džamije”. Kada se ovo uspoređi, piše Banović, s Đoginim pisanjem na početku istoga članka, gdje za Mijata kaže: „To će biti, mislim, isti onaj hajduk, koga

Andrija Kačić Miošić nazivlje u svom *Razgovoru... Domić Mihovile*”,¹³ onda se vidi kako je Đogo pogriješio, jer ne može biti da je Tomić živio prije 100 ili 130 godina, kada je Kačić svoj *Razgovor ugodni* prvi put tiskao 1756. godine, a prema Đoginom pisanju bilo bi da je Mijat živio u drugoj polovici 18. stoljeća (Banović, 1938, 76).

Husein Đogo 1931. godine zabilježio je pripovijedanje da je prije oko 250 godina u selu Repovcima pored Konjica Mihovila Tomić sa svojom družinom vodovodom doveo vodu s Lisinja. Banović zaključuje: „To je dakle seljačko pripovijedanje bliže istini nego nagađanja nekih naših školovanih ljudi o vremenu, u kojemu je Mijat živio“ (Banović, 1938, 80).

Opće je prihvaćeno da se Mijat Tomić rodio 1610. godine u Gornjem Brišniku kraj Duvna. Rano je ostao bez roditelja, oca Ivana i majke Kate¹⁴, pa je o njemu brinuo stric Niko. Mijat je imao dva brata od kojih se stariji zvao Marko te dvije sestre, Mandu i Jelenu, koja se vjenčala u Sinju. Pisati i čitati naučio je od fratara. Sinu svoje sestre Mande, malom Marijanu, izrađivao je igračke. Zarađivao je čuvajući stada begovima Kopčićima.¹⁵

13 Stipan Banović je, također, smatrao da griješe oni koji misle da je Kačić Tomića zvao *Domić*. Radi se o tiskarskoj pogrešci koja je napravljena u II. i ostalim izdanjima *Razgovora ugodnoga* gdje je zamijenjeno slovo *t* sa slovom *d*, jer u prvome izdanju iz 1756. godine stoji stih *I Delija Tomichiu Mijate*, dakle jasno je da se odnosi na Mijata Tomića (Banović, 1938, 76).

14 Prema narodnom pripovijedanju roditelji Mijata Tomića umrli su dok je Mijat bio u kolijevci.

15 Alija je Čatić početkom XX. stoljeća zabilježio predaju prema kojoj je beg Kopčić doselio u Ramu: „za vrijeme turskih navala na Ugarsku (1525–1542). Potomci mu vele da je tada bio vojskovođa, istaknuvši se izvanrednim junaštvom na bojnopolju, što je uhvatio kneza Rakocija i živa ga doveo sultanu Sulejmanu II” (Šimčik, 1933, 40). Sačuvano je više predaja o begovima Kopčićima koje pripovijedaju i Hrvati i Bošnjaci. Jedna od njih kazuje: „Nekaki cārâ ratovo, i ovi *Kopčić* bio pozvat u vojsku. U ratištu došlo je do ruke ovome Kopčiću, da ufatio ovoga kralja. I dođe jedan ko kazat ćemo kaplar, otme ga od ovoga. A oni kralj kaže: ‘Pričekajde.’ Uzme dolamu svoju, odriže od nje komad i dadne svome, koji ga je ufatio: ‘To čuvaj, to će ti valjati.’ Dođe podnarednik pa otme od kaplara, pa narednik od podnarednika, i tako sve redom ga otimala veća šarža, dok ga od paše otme onaj vojskovođa, dođe caru i kaže: ‘Ja sam ga ufatio.’ Car pita ovoga kralja: ‘Ko te je ufatio? Je li ovaj?’ ‘Nije, patišahu.’ Onda car pusti telala u vojsku, i oni svi po jedan dolazili (ovako je rekao u razgovoru pet-šest puta), koji ga otimali, a kralj kaže: ‘Nije nijedan.’ Opet pusti car telala u vojsku, neka dođe caru, ko ga je ufatio, i onda dođe onaj redov. A car pita kralja: ‘Je li te ovi ufatio?’ Kralj njemu: ‘Ja mislim da jest’, i reče Kopčiću: ‘Daj mi skut što sam otkinuo od dolame!’ Ovaj izvadi onaj skut, metne ga na dolamu, slaže se. ‘Eto, patišahu, ovaj me ufatio.’ Onda car pita ovoga: ‘Što hoćeš, da ti dadnem?’ ‘Ja vala ne ću ništa, nego mi podaj zemlje, što ću ja na mom *Mlikoti* obletiti za dvaest četiri sata.’ Kaže mu car: ‘Budalo, što ćeš letiti, išči drugo, šta oćeš.’ A on kaže: ‘Ništa, nego to. Što ja obletim na *Mlikoti*, koji je *devet godina mlijeko dojio*, da je moje.’ Onda mu car dadne što je htio, ovaj uzo konja, a car dao nalog, da idu za njim kud god on ide. I on onda dođe u Kopčić i preko planine u Duvno, đe se kosilo i kupilo žito, a težaci ga odbijali, da ne ide preko one zemlje. On je iz torbe kruha bacao za biljeg, a za njim ko đendari išli i graničili. Kad je došo u Varvaru selo, babu

2. 1. Odlazak u hajduke

Nekoliko je teorija o Mijatovu odlasku u hajduke. Najčešće se Mijatov odlazak u hajduke povezuje s njegovim gospodarom begom Kopčićem. Po toj predaji, Mijat je čuvao begove ovce do svoje dvadesete godine. Kada je Crni Arapin zadavao velike nevolje u duvanjskom kraju, pobunio se Džafer-beg Kopčić. Mijatu je bilo žao staroga bega te je izišao je na megdan Crnom Arapinu i ubio ga. (o tome više: Jolić, 2002, 272-273)

Po drugoj predaji, Mijat Tomić nosio je barjak u svatovima kada se njegov gospodar beg Kopčić ženio iz kasabe Duvna, koja se nekoć zvalo Županjac. To je bilo krivo turskim svatovima, i jedan od njih natjerao je konja na Mijata, ali ga je Mijat ubio. Kad su doveli djevojku u begovu kulu, pobjegao je noću u planinu i postao hajduk (Šimčik, 1933, 57).

Najčešća je predaja da je Mijat Tomić otišao u hajduke jer mu je kadija Suzica oduzeo livadu Jabuku:

Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore. Otac mu je bio Ivan. Ivan je na Duvanjskom polju imao kosnicu livadu. Livadu mu je oteo Suzica kadija i naredio seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio kositi. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došao, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledao Mijata, odmah ga je mislio kosom presjeći.

Mijat je pred njega došao i rekao mu: „Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina,¹⁶ moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzmlješ.”

Murat mu nije ništa odgovorio, nego je potegao sablju od pojasa, hitro zamahnuo sabljom da presiječe Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, bio hitar na nogama pa je od sablje odskočio. „Poleće mu ruka do silaja,¹⁷ puče ša-

pito, što je lijek umornu čovjeku i konju. A baba mu kaže: ‘Čovjeku umornu lik je kisela mlika, a konju vode dati’, pošto je ona znala što on radi. I on konja napoji vodom i napije se kisela mlika, i tu su obadva crkla. Turbe je sačuvano. Ispod turbeta je pokopan konj. Kod turbeta izvire voda. Predaja spominje da se ferman, koji je sultan dao Kopčiću, nalazio u *Mustajbega Muradbegovića*. Početkom ovoga stoljeća Alija je Čatić otišao Mustajbegu koji mu je rekao da je taj ferman najveće njihovo blago i velika svetinja i zbog toga se: „ne može odlučiti iznijeti ga preko kućnoga praga, jer drži ako se taj ferman iza grede, gdje vječito čami, samo pokrene, da će se iz kuće dići bereket (blagoslov) Božji” (Šimčik, 1933, 40).

Potomak bega Kopčića, Dino Mahmutbegović u Prozoru mi je 1989. godine kazao kako se ferman koji je sultan dao begu i danas nalazi u njihovoj kući u Prozoru i da ga drže iza grede te ga ne smiju pokrenuti jer bi iz kuće izišao sav beričet (blagoslov).

16 *Babo*: otac.

17 *Silaj*: opasač za koji se zatiče oružje.

rak ko nebesko vrime i u prsa pogodi Murata. Na pleće mu pendže¹⁸ napravilo. Pade Murat na glavu u trav u.”¹⁹

Kad je Murat pao mrtav, to je ugledalo tridesetak kosaca, iz ruku su im ispale kose, iz očiju suze udarile: „Šta uradi, Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti?” Mijat im je odgovorio:

*Čujte me trideset kosaca,
povratka vam kući nema ni kućištu.
Koji ne će u Vran u planinu
da tražimo pravo od Turaka,
onda ćemo Turke suditi
i naučiti kako će se s nama ponašati.
A ko od vas u planinu ne će,
kuća mu se kućetinom zvala,
a u njoj mu pasja braća stala,
prid kućom mu stado ne blejalo,
a u kući čedo ne plakalo.
Što mu se u kući rađalo sve manito bilo,
sin mu sina na mejdan pozivao,
jedan drugom odsijecali glave!²⁰*

2. 2. Hajdukovanje

Mijat je krenuo u Vran planinu. Prvo mu je društvo bio njegov sestrić Leventa Marijan. Mijat je svakom hajduku dao novo ime. Od Mijatovih hajduka najspominjaniji su: Mali Marijan, Marko Vuk iz Dubrovnika, Vid Doljanin Žeravica, Mijatov bratić Tomica, Zečević iznad Goranaca, Mali Rade iz Ravnih kotara, Suša od Posušja, Sava od Posavlja, Klišanin Arap, Ilija Bobovac.

Više mi je kazivača pripovijedalo da je kći kadije Suzice, Fata, bila zaljubljena u Mijata Tomića. Mijat je noću s hajducima došao i ubio kadiju Suzicu. Iz ropstva je izbavio svoju sestru, majku Malog Marijana. Fata je pobjegla s Mijatom u Posušje, pokrstila se i uzela ime Kata. Mijat je oženio Katu, zaklonio je u Primorje, pa se vratio u hajduke boriti protiv Turaka koji su najokrutnije zulume činili po Bosni i Hercegovini (Pavlinović, 1879, 236–237).

18 pëndže ← pençe ← perz. enđe - poplat, don

19 U Mostaru u ožujku 2001. godine priopćio Franjo Tomić (Mostar, 1941. – † Mostar, 2018).

20 Isto.

Harambaša²¹ Mijat Tomić sa svojim hajducima zatvorio je Turcima klance te napravio počivališta i odmarališta pokraj puta: „da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duhana”. Tu bi prostro kabanice, kad bi trgovci i Turci prolazili, morali su na kabanici ostaviti žute madžarije²². Mijat bi to blago vraćao opljačkanom narodu. Ne bi Turci darivali kabanice da nije hajduk: „za jelom il’ za bukvom il’ za studenom stinom kamenitom”. Hajduci su budno pratili kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku.²³

Mijatov sestrić Mali Marijan i Livanjka Hajka Bojagića bili su zaljubljeni. Mijat je Marijanu govorio: „Tko ne sluša svoga starijega, taj ne sluša ni Boga jedinoga, on će uvijek ludo natrčati!” Mijat je upozorio Malog Marijana da se okane Hajke i Livna. Zaljubljen Marijan nije poslušao i odlazio je u Livno. Jednom prigodom Turci su ga zarobili. Kad je to Mijat saznao, Livnjanima je napisao pismo zaprijetivši im ako ne puste Malog Marijana i Hajku Bojagića. Turci su se preplašili pa su iz tamnice pustili Malog Marijana, a Hajku opremili za udaju. Trideset Turaka ih je dopratilo do Vran planine. Mijat je s Malim Marijanom i Hajkom otišao u Rakitno gdje je fratar pokrstio Hajku i vjenčao je s Malim Marijanom. Svadba se slavila petnaest dana (Pavlinović, 1879: 243).

Harambaša Mijat Tomić pokazao se iznimno sposobnim. Hajdukovao je dvadesetak godina. Nijedan se hajduk nije uspio ni blizu toliko godina sačuvati. Stradali su ili uhićeni nakon izdaja. Uz Mijata Tomića najglasovitiji je harambaša Andrijica Šimić koji je hajdukovao deset godina.²⁴

Mijat se skrivao po Vran planini. Njegova pećina vodila je ispod Vrana i do Duvanjskog polja, a hajdukovao je u Vran planini, Ljubuši, na Vučjaku,²⁵

21 *Harambaša*: vođa hajduka, vođa alkarskih momaka (Anić, 2006, 396).

22 *Madžarija* (madžarljija): zlatan turski novac.

23 U Mostaru u ožujku 2001. godine priopćio spomenuti Franjo Tomić.

24 Andrijica Šimić (Alagovac 22. 11. 1833. – Runovići, † 5. 2. 1905). Turski zulum i nepravda otjerali su ga u hajduke 1859. godine. Izdajom je uhićen 1866. Uspio je 1868. pobjeći iz zatvora i vratiti se u hajduke. Hajdukovao je 10 godina. Bio je plemenit i pobožan hajduk. Štitio je siromašne i žene te ih pomagao. U zoru 14. siječnja 1871. izdao ga je kum Ante Garac, kod kojega je tu noć spavao. Sedam ga je Garaca svezalo i predalo vlastima. Koncem srpnja iste godine osuđen je na doživotnu robiju. U koparskom je zatvoru sužnjevaio do 16. prosinca 1901. godine, kada je carskom odlukom pušten na slobodu. Danima ga je mnoštvo naroda očekivalo na Splitskoj rivi. Kad je parobrodom iz Kopa stigao u Split, svugdje ga je dočekivalo i ugošćavalo mnoštvo naroda. Nije se osvetio svojim izdajicama. Andrijica je pripovijedao o svom hajdučkom životu pokazavši se izvrsnim narodnim pripovjedačem. Umro je tri dana nakon svojega izdajnika Ante Garca. Počiva u groblju u Runovićima, a njegova kletva se ostvarila. Noge Andrijice Šimića iznad glave su Ante Garca. Šest godina nakon smrti Andrijice Šimića osnovan je Hrvatski nogometni klub koji je zbog Šimićevih vrlina nazvan Hajduk (o tome više: Dragić, 2020, 292–332).

25 Vučjak planina nalazi se u općini Bosanski Kobaš kraj Modriče.

u Rami, Duvnu, Livnu, Rakitnu, Blidinju, Mostaru, Konjicu, Sinju i drugdje u Bosni i Hercegovini. Tako je Mijat postao strah i trepet silnika od Crne Gore do Istre, od Slavonije do Dalmacije. Napadali bi karavane i otimali blago i sve što je vrijedno oni bi orobili. Onda bi to davali sirotinji. Bio je vrlo drag u narodu.²⁶

Don Mihovil Pavlinović 1879. godine u svojoj *Narodnoj pjesmarici* navodi da je Mijat Tomić najvjernije jatake imao u Primorju u selu Drašnicama (pored Makarske). Njegovi su mu jataci nabavljali prah, olovo i opanke pa i u četu dolazili. Pavlinović navodi da su se crvene ječmerne čuvale koje je Mijat darivao prijateljima.

Martić-Jukićeva pjesma *Mijat Tomić i kadija tešanjski* spominje kako je Mijat Tomić po raznim stranama Bosne i Hercegovine gradio česme za putnike i prolaznike. To potvrđuju predaje koje se i danas kazuju. Mijat Tomić bio je kum Salihu, sinu Alije Tešnjanina.²⁷

Pjesme i predaje kazuju kako je Mijat-harambaša zimovao kod svojega pobratima Kopčić Džafer-bega, gdje je već tri zime zimovao i: „gdje mu je lijepo bilo u pobratima i kod pomajke k'o u mile majke”²⁸

Mijat Tomić, dakle, spada među one plemenite hajduke koje je u planinu otjerao turski zulum. U njegovoj je družini bilo i muslimana i pravoslavaca. U Rami se priča: Mijat je hodao od Ravnice do Mijatove pećine, a odatle na Jezerce, Višnjane, pa preko Smoljnika na Maglice i u Vran planinu.²⁹

Kad je vezir čuo za junaštva Mijata Tomića, poslao je Sahidiju-pašu u Duvno. Sahidija je sazvao duvanjske knezove i zaprijetio da mu dovedu Mijata ili donesu njegovu glavu. Ako to ne učine, zaprijetio im je da će otići njihova glava. Knezovi su uputili poziv Mijatu da su u opasnosti i da dođe. Sa svojih četrdeset dva hajduka Mijat je došao u Duvno. Na pitanje Sahidije-paše u Duvno o razlozima odlaska u hajduke Mijat Tomić je odgovorio:

To ti paša, i sam znati moreš!

Turski zulum ka' dotežća raji:

Bog visoko, a car je daleko,

Nitko nama pomoć ne imade!

Ja imadoh liepe podvornice

26 Zapisao sam u Trišćanima u Rami 1997. godine, a kazala je Mara Pavlović, rođ. Radić 1926. u Trišćanima. Mara Pavlović umrla je 2025. godine.

27 Alija Tešnjanin bio je tešanjski bogataš.

28 Osim Tahir-bega Kopčića s Kupresa, koji je ubio Divu Grabovčevu, begovi Kopčići bili su iznimno pravedni, štitili su kršćane, pratili biskupe, a isti su iz Makarske u Bosnu i Hercegovinu dolazili udijeliti sakrament krizme. Više je predaja kako su plaćali mise za svoje slugu. Za vrijeme suđenja Andrijici Šimiću u Splitu 22. srpnja 1872. godine Derviš-beg i Halil Muratbegović nisu htjeli svjedočiti protiv harambaše Andrijice Šimića.

29 Kazao mi je 1997. godine na Gorici u Rami Pero Ćurdo, rođen 1912. godine.

*I livadu zelenu Jabuku:
Sve mi otme od Duvna kadija;
Triput idjoh do turskoga suda,
Sve je meni uzaludu bilo –
Vlaška vjera ne prije Turčina!
Pa ja odoh potražiti pravde
U bogaze³⁰ i tiesne klance
Gdjeno sude gorske kosovice:
Pa sam Turke sudit naučio,
Ponajbolje Suzicu kadiju! (Pavlinović, 1879, 246).*

Vrlo je moguće da je susret Mijata Tomića i paše Sahidije (Seidije) bio 1646. godine, za vrijeme prve godina Sahidijinog vladanja.

2. 3. Mijatovo pismo Omer-agi

U Veneciji se čuva pismo Mijata Tomića zapovjedniku Imotskoga, Omer-agi, koje je providur iz Zadra 11. siječnja 1640. godine uputio duždu u Veneciju:

„Od mene Mijata, Vašeg sluga, poklon pozdrav Omer-agi, zapovjedniku Imotskog. Čuo sam da si mi oduzeo svu stoku moju i moje braće i još konja (...). Ja sam tebi dobro činio: Prvo, nisam dopustio da ti odnesu kabanice (...) Drugo dobro što sam ti učinio: kad si išao u Sarajevo,³¹ htjeli su te ubiti, ali ja to nisam dopustio. Treće dobro: kada si bio u Sarajevu, htjeli su opljačkati tvoje stvari i sve tvoje na dvoru, ali ja to nisam dopustio. Četvrto dobro: kada su htjeli odnijeti paši ono što si bio dužan, i kad su to htjeli silom izvući od tebe, to ja nisam dopustio. I zato te molim nemoj dopustiti da ti jedan prijatelj postane

30 *Bogaz*: tjesnac, ždrijelo (Skok, 1971, 181).

31 O Mijatovu odlasku u Sarajevo pripovijeda se: „Pri odlasku Malog Marijana u Sarajevo Mijat ga je savjetovao: ‘Kad je Mali Marijan pošo na put, Mijat mu kaza: ‘Kad dođeš na Ilidžu ravnu, vidit ćeš paše Sarajlije kako piju kavu. Poznat će moga kulaša i zovnit će te na kavu, a ti nemoj već proći pored nji.’ Mali Marijan se pope na konja i ode. Onda ugleda jednu rijeku i dvanest žena što na njoj peru veš. Bile su to žene koje nisu mogle platit begu 300 cekina da se za njega udaju pa mu ostale služit. Mali Marijan im poželi Božju sriću i ode. Kad je došo u Glasanović iznad Sarajeva, čuo da gori beg ubija rvacke uskoke i ajduke i njihove glave nabija na kolce, a dva kolca je ostavio za glave Mijata Tomića i Malog Marijana. Tada je došo gori Mijat da vidi bega. Beg ga odma tio privariti i uso mu otrov u kavu, a Mijat mu samo reče da prospe tu kavu, pa je beg moro praviti novu. A tada beg pozva Mijata na mejdan. Beg je mislio da će ubiti Mijata, ali ga Mijat ubi i vratio se u Vran sa Malim Marijanom”.

U Crvenicama u veljači 2009. god. priopćio Stipan Radoš (Crvenice, 1932. – † Crvenice, 2018).

neprijatelj. I stoga vrati sve što si oduzeo. Ako ne budeš htio vratiti, znaš što radiš. Ako misliš da ja nemam snage, imam četrdeset svojih ljudi koji su rođeni pod puškom i sa sabljom. I nemoj slušati Sulejmana od Županjca jer ćeš završiti kao Crni Arapin.

Napisah ja, Mijat, glava čete, sa svim svojim drugovima pod nebom, ali koji se nalaze na zemlji“³²

2. 4. Iz Mijatova štapa iznikao hrast

Omiljenost Mijata Tomića ogleda se i u narodnom pripovijedanju koje ima obilježja legende. U mjestu Rankovići pored Novog Travnika postoji stari hrast za koji tamošnji mještani pripovijedaju da se u njegovoj šupljini narod potajno okupljao i slušao svetu misu. Hrast je, prema predaji, imao otvor širine jednoga metra i golemu šupljinu u kojoj se znalo okupiti i tristotinjak vjernika. Također govore kako je hrast bio veoma star.

Do prije nekoliko godina u blizini se nalazilo vrelo, no kako su tamošnji mještani vodu s toga vrela preusmjerili u selo, hrast se naglo počeo sušiti tako da se srušio 1998. godine. Na tome su mjestu tamošnji žitelji posadili novi hrast.

Prema legendi, Mijat Tomić je s obližnjega brda bacio štap iz kojega je narastao taj veliki hrast.³³

3. Fatalna izdaja Mijata Tomića od dvostrukoga kuma Ilije Bobovca

Vezir u Sarajevu tražio je junaka koji će mu dovesti Mijata Tomića svezanih ruku ili mu donijeti glavu. Veziru se javio Klišanin Arap koji je deset godina hajdukovao s Mijatom te je od vezira tražio čizmu blaga. Vezir je obećao dati takvu nagradu. Klišanin Arapin otišao je do Ilije Bobovca u Doljane tražeći da mu izda Mijata Tomića. Ilija je prihvatio pa je uputio pismo Mijatuu da mu i trećem djetetu bude kum. Usprkos upozorenju svoga bratića, hajduka Tomice, Mijat je s Malim Marijanom krenuo u Doljane (Pavlinović, 1879, 247)³⁴.

32 Iz povijesti, Pismo Mijata Tomića koje je upućeno Omer-agi (prema: Anđelko Mijatović „Narodne pjesme iz Hercegovine i Duvanjsko-Livanjskog kraja“ dostupno na: <https://www.omolje.com/index.php/2-uncategorised/1380-iz-povijesti-pismo-mijata-tomic-a-koje-je-upuceno-omer-agi> (pristup 22. lipnja 2025).

33 Predaju mi je kazivalo više ljudi u Lašvanskoj dolini krajem prosinca 1994. godine.

34 U Jablanici 2001. priopćila je Mara Rajič djev. Kovačević, rođ. 1923. u Rumbocima u Rami: „Čim je Mijata pozvao Ilija da mu bude kum djetetu, Marijan mu je rekao da ne ide sam, da ne bude izdaje, a Mijat je odgovorio: „Ma neće, kakve izdaje, pa zove me kum.“ A Marijan mu rekne: „A zašto onda kažeš da ne vodiš nikoga?“

Živa je tradicija da je Mijatov kum Ilija odlučio izdati Mijata za tisuću dukata. Kad se kum Ilija dogovario s Arapinom kako da smaknu Mijata, to je čula Mijatova kuma.

Ilija je harambašu Tomića dočekaao s vatrom na dvorištu. U odaju je zatvorio Klišanin Arapa i dvanaest delija s njim, a na odaji je prozor prorezao. U dvorištu je Mijat krstio Ilijino dijete, a Ilijina supruga darovala ga je krvavim boščalukom³⁵ te mu na noge stajala želeći ga upozoriti na pogibelj. Mijat to nije razumio nego je mislio da se kuma pomamila (Pavlinović, 1879, 258). Isto se pripovijeda i u naše vrijeme:

„Dvadeset je godina hajdukovao po planinama dok ga nije izdao kum Ilija Bobovac.³⁶ Klišanin Arap ga je ubio iz puške ispod krova, dok je Mijat sjedio i nazdravljao pred kulom Ilije Bobovca. Ne bi nikad Mijat poginuo da sam sebe nije odao. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je rekao: „Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.”

To je čuo Klišanin Arap i odmah otkinuo pucu s prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravljao Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je Arap iz puške pogodi. I opet je Mijat uspio reći: „Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, dogado dite moje.”

Tada je Marijan pokušao pobjeći s Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške, pogodivši Marijanu u koljenu. Tada su Turci odveli Levantu u Sarajevo, gdje mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.³⁷

3. 1. Kuma pokušavala upozoriti Mijata na pogibelj

Ilijina supruga čula je razgovor između Ilije i Arapina koji su se dogovorili pozvati Mijata i ubiti ga. U svim se predajama navodi da je kuma, Ilijina žena, pokušavala upozoriti Mijata na pogibelj. Arapin se dogovorio s Mijatovim kumom Ilijom Bobovcem iz Doljana da ga ubiju. Pozvao je Ilija Mijata u goste, tu su jeli i pili. Kuma iznosila mrtvoga pijevca pred Mijata, stajala mu na nogu sve ne bi li mu nešto dala naslutiti, a Mijat nije slutio da ga je kum Ilija izdao. Tri puta je kuma upozoravala Mijata, ali ništa nije smjela reći. Arapin se skrio na tavan i odatle ciljao na Mijata te ga pogodio.³⁸

35 *Bošča* – marama (Anić 2006: 107) *bošča* – velika vezena marama koju žene nose na glavi (Klaić, 1980, 190).

36 U Doljanima su mi pripovijedali da je Ilija Bobovac bio pravoslavac.

37 U Mostaru 2001. godine pripočeo je spomenuti Franjo Tomić.

38 Zapisano u Triščanima, a kazala mi je 2009. godine spomenuta Mara Pavlović.

U poetici predaja navodi se da se povijesne predaje pripovijedaju kao kronikati. Međutim, povijesne predaje se pripovijedaju i kao fabulati u kojima je razvijena fabula.³⁹ Takva je predaja koja se pripovijeda o fatalnoj izdaji Ilije Bobovca iz Doljana koji je Mijata Tomića pozvao da mu bude kum djetetu na krštenju:

Došao Mijat onom Iliji Bobovcu da se kumi s njim. „Sad ne znam pravo, ili je četvrto ili peto dijete bilo.“ Kad ga je pozvao Ilija Bobovac na kumstvo, Mijatovi hajduci su govorili: „Mijate, ne bi tribo ići.“ Mijat je odgovorio: „Ja moram, tri⁴⁰ sam puta kumstvo imao i opet ću kumovati s njim.“

Onda je on krenuo i došao Bobovcu Iliji u Doljane, a zatim je krenuo Marijan, sestrić njegov, za njim. Kad je došao, dočekali su ga. Iz Sarajeva je došao paša i smjestio se na tavanu kako da ubije Mijata.

Kuma nije smjela ništa reći, ali je pijevca zaklala i krvavoga ispred njega pronosila. I stajala mu na nogu, a on se smijao i govorio: „Kumo, zašto mi staješ na nogu?“

Kuma je tri puta ispred njega pronosila pijetla, a uvijek bi mu stala na nogu. A nije smjela reći da ga Arapin cilja s tavana. Ona je njega htjela spasiti stoga je kazivala da ima nešto, a to nije kumstvo. Zapravo, željela ga je upozoriti, kako bi on skočio i rekao - što je? Onda bi ona smjela odgovoriti. Mijat to nije razumio pa je rekao: „Što si se, kumo, pomamila?“

Na kraju, kada je konačno izrekla znak, puška je opalila. Mijat je skočio i onda je mali Marijan u tome *doletio i zdrpio ga* je nosit. I kad ga je nekoliko nosio od kuće, gore, prema Poljima, na Sovićkim Vratima. Onda mu Mijat rekne: „Sine Marijane, ne gubi sine sebe zbog mene. Ja sam svakako gotov!“

Malog su Marijana uhvatili i otjerali u Sarajevo.⁴¹

U Trebimlji pripovijedaju da je Mijata Tomića izdao njegov kum, a kuma ga je darovala „crvenijem jaglukom”,⁴² nekoliko puta mu stajući na nogu. Tako ga je kuma htjela spasiti.⁴³

39 Povijesne predaje kazuju se kao *kronikati* (kratka priopćenja povijesnog sadržaja); rijetko kao *fabulati* (predaje koje imaju razvijenu fabulu). Iznimno rijetko se povijesne predaje kazuju kao memorati (predaje koje kazuju o osobnim doživljajima). Takve su primjerice, predaje o susretu guslara Bože Domnjaka s Andrijićom Šimićem, pandurima i Andrijići Šimiću, susretu s Andrijićom Šimiću na Blidinju.

40 Kazivači kazuju da je Mijat tri puta bio kum Iliji Bobovcu. Međutim, Mijat je bio pozvan da bude treći put kum Bobovcu.

41 Zapisao sam na Škrobućanima u Rami 1997. godine prema kazivanju Joze Papka, zvanoga Maji, rođ. 1923. god. u Škrobućanima.

42 *Jagluk*: vezena maramica, rupčić (Klaić, 1980, 622).

43 U Donjem Selu kod Hutova 1997. godine kazao mi je Marko Rajić.

U Doljanima se pripovijeda: Kad je otišao kumovati se u Doljane i sjeo u kumovu kuću, kuma ga je dva-tri puta nogom pritiskala i donijela mu odsječenu pijevčevu glavu. Tada se Mijat dosjetio da nešto nije u redu i rekao je kako njega olovo ne može upropastiti. Tu se prevario.⁴⁴

3. 2. Smrt Mijata Tomića

Mijat je počeo piti vino. Arapin je na prozor pušku naslonio te s dva metka Mijata pogodio u grlo. Mijat je zavapio: „Jezus i Marijo. Pomozi mi Bože“. Potom je rekao: „Drži me Marijane i bježi Marijane!“ Marijan je Mijata uzeo na ramena i bježao u planinu. Arapin je znao prijeki put te je iskočio pred Marijana i pogodio ga u lijevu nogu ispod koljena. Marijan je pao. Arapin je Mijatu odrubio glavu, a Marijana svezao i odveo Sahidiji-paši u Sarajevo (Pavlinović, 1879, 258). Pavlinović navodi zadnje Mijatove riječi:

„Jednoč reče: Jezus i Marija!

Drugoč reče; Pomozi mi, Bože!

Trećoč reče: Drž me, Marijane!

A četvrtoč: Bježi Marijane!“⁴⁵ (Pavlinović, 1879, 258).

Marijan bi pobjegao noseći Mijata, da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap, i tu opalio iz puške i presjekao Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odveli Levantu u Sarajevo i ondje mu se gubi svaki trag, dok se Mijatov grob nalazi tu i za njega se i danas zna.

Više mi je pripovjedača kazivalo da su Ilija, Arapin i Sava bili u Mijatovoj hajdučkoj družini. No, oni su gledali samo svoju korist, te ih je Mijat otjerao iz družine. Tada su Ilija, Arapin i Sava skovali plan kako će mu se osvetiti. Odlučili su da Ilija na svoj imendan – Ilindan 20. srpnja pozovu Mijata da mu bude kum djetetu na krštenju. Mijat je pomislio da se Ilija pokajao i potajice otišao kod njega. Među tim predajama je i sljedeća zapisana 2001. godine u Jablanici:

„Kad je Mijat došao u Doljane, kum Ilija dočekao ga je na pragu. Onda ga je Mijat upitao gdje su mu žena i djeca, a on mu je odgovorio da su u selu. Mijat je ušao u kuću, a s tavana su grunule dvije kubure i on je pao mrtav.

Ilija, Arapin⁴⁶ i Sava podijelili su Mijatove stvari. Arapin i Sava uzjašili su konje i povelili Mijatova konja. Ilija je ostao zakopati Mijata, a onda je mislio postati Alaga i živjeti od dukata od hajdukovanja i od dukata što će dobiti za mrtvoga Mijata.“⁴⁷

44 Zapisao sam 1997. godine u Doljanima prema kazivanju Jure Lebo.

45 Prema suvremenim kazivanjima zadnje su Mijatove riječi bile: „Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje“ U Mostaru u ožujku 2001. godine priopćio spomenuti Franjo Tomić.

46 Postoji mišljenje da je Mijata ubio *azap* (tur. *žandar*), pa je u epskoga pjevača došlo do zamjene glasa *z* u *r*, pa otuda Arap.

47 Kazala je 2001. godine spomenuta Mara Rajič.

Dubravko Horvatić u svome romanu *Junačina Mijat Tomić* (1982) piše da su Arapin i Sava upucali Mijata u čelo i srce.

Pripovijeda se da je Mijat imao svoju vilu Prigorkinju koja ga je savjetovala. Vila je otišla svom vilenjaku na Igman i nije ga mogla upozoriti na opasnost kod kuma Ilije Bobovca.

Hajduk Tomica je predosjetio nesreću, ali je suze krio od družine. Njemu se javila vila Prigorkinja i pitala ga zašto cvili. Tomica je vili kazao da tuguje za Mijatom i Malim Marijanom. Vila mu je otkrila da je bila na Igmanu i vidjela kad su prenijeli Mijatovu glavu i Marijana živa proveli. U Sarajevu je Marijan obećao biti vjeran paši koji ga je pustio. Tada su ga mlade Sarajlije kamenjem ubili. Tomica je sve kazao družini te su krenuli u Doljane ljubi Bobovčevoj koja im je sve priznala (Pavlinović, 1879, 258).

Postoji 28 pjesama koje govore o smrti Mijata Tomića. Mijatov sestrić Marijan⁴⁸ ranjenoga je Mijata pokušao odnijeti u Vran, ali je Mijat izdahnuo pod Sovićkim vratima. Tu se, na njivi *Pošćeci*⁴⁹, kažu, nalazi grob hajduka Mijata Tomića (Mijatović, 1985, 31).

U *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* (Mleci, 1747) fra Filip Grabovac piše: „(...) samo ovo oću spomenuti: kako posli Tomića Mijata iz Duvna nije bilo već pravoga ajduka ni će već ni biti. Rečeni poginu oko prvi godina mira od Kandije. Izdade ga Bobovac Ilija od Doljana; njegov bi kum, sapelo ga. Pogibe malo prije žetve.” (Grabovac, 1951: 261).

Bilo je to na Ilindan za vrijeme vladanja Seidije-paše. Seidija je već spomenut u pjesmi u kojoj u Duvnu razgovara s Mijatom Tomićem. Ahmed-paša Seidija Bosnom je vladao od 1656. do 1659. godine. Vrlo je moguće da je za vrijeme prve godine vladanja (1656) ili svakako između 1656. i 1659. godine potplatio Iliju Bobovca i Klišanin Arapa da namame Mijata i pogube ga.

Mihovil Pavlinović navodi da je Mijat Tomić bio najomiljeniji u narodu, koji i danas o njemu pjeva i priča. Objašnjavajući to, don Mihovil Pavlinović piše da je Tomić naš najglasovitiji junak. Rođen u Duvnu, Mijat se zbog turskoga zuluma odbio u hajduke, a obično je stanovao u Vran planini. Imao je četru od četrdeset i dva druga. Pavlinović ističe kako se o Mijatu Tomiću mnogo pripovijeda i pjeva u Hercegovini, Bosni, Primorju, Crnoj Gori⁵⁰ i drugdje.

48 Narod pripovijeda da su Turci zarobili maloga Marijana i odveli ga u Sarajevo gdje mu se izgubio svaki trag.

49 Poščeci se nalaze nedaleko od Sovićkih vrata na ulazu na Blidinje.

50 U Crnoj Gori su mi 2009. godine pripovijedali da je Mijat Tomić bio pravoslavac rodom iz crnogorskih Drobnjaka. U tome mjestu i danas ima pravoslavaca Tomića. To navodi i Stipan Banović te s pravom zaključuje: „što nikako ne može odgovarati istini“ (Banović, 1938, 82).

Pavlinović o Mijatovom životu piše: „Cio život hajduka Tomića Mihata bio je najsjajniji izgled, kako da se sveti poganskom zulumčaru narod, kojemu ne ostaje zaštedena nikakva svetinja: pa ga je zato narod i obljudio, i tako ga je čuvao od svake izdaje, da je i danas poslovice: *Tko te pita za Mihatove konake*;⁵¹ (tko te pita za ono što se ne pristoji? Za ono što kazati nemaš? Za ono o čem nije govora?). *Ne pitam te ja za Mihatove konake*; tj. za stvari, o kojima nije govora. Pavlinović je paradigmatički i vizionarski upozorio na lakomost i izdaju. „Smrt Mihatova drugi nam je izgled, čega se ima najviše bojati podjarmljeni narod: lakomosti za blagom i za gospodstvom. Lakomost Ilije Bobovca izdade kuma svoga; lakomost nas izda Turčinu, pa i danas pod njim drži njeke naše liepe pokrajine.” (Banović, 1938, 74-75).

Husein Dubravić-Đogo objavio je pjesme: *Smrt Mijata hajduka* (Novi behar 1929/30, III, 19-20) te neobjavljene drame *Mijat harambaša i Tešnjanin Alija i Mijat harambaša*.⁵²

Nikola Tordinac u Pečuhu kod Hrvata, koje su Mađari pejorativno nazivali Bošnjacima zapisao je romancu *Anoka divojka*. U toj je romanci glavni akter Mijat Tomić, a spominju se: Marko Kraljević i Ivo Senjanin. Pjesmu je kazivala djevojka Erža Horvat koja je imala oko 17 godina. U drugim Tordinčevim pjesmama spominju se Janko Sibirjanin i Stojan Janković (Ćurić, 2024, 112).

3. 3. Sudbina izdajnika i ubojice

Sarajlije su upozorili pašu na to da je uzaludno pogubio Mijata jer je ostao Tomića i njegova družina od četrdeset hajduka. Paša je u Vran planinu poslao Klišanin Arapa i Iliju Bobovca sa šezdeset delija. Kad su došli u Vran i Ljubuš, babe su im rekle otkako je Mijat poginuo nema ni njegove družine. Turci su se opustili i naložili vatru na Ljubuš. To je gledao Tomića hajduk i krenuo prema Ljubuš. Kad je prišao vatri, vidio je Klišanin Arapa, Iliju Bobovca i oko njih mlade pašalije. Tomića se vratio družini i pozvao družinu da idu osvetiti Mijata i Marijana. Družina je krenula prema Ljubuš. Pašalije su zaspale. Hajduci su ih sasjekli, a Iliju Bobovca i Klišanin Arapina svezali te ih žive na ognju ispekli. Potom su otišli u Doljane i spalili dvore Ilije Bobovca⁵³ (Pavlinović, 1879, 249).

51 Taj frazem i sada je u uporabi.

52 Ibrahim Kemura, Pismena zaostavština književnika Husejna Dubravića-Đoga u Husrev-begovoj biblioteci <https://anali-ghb.com/index.php/aghb/article/view/44/93> (pristup 17. rujna 2024).

53 Za razliku od Pavlinovića narod u naše vrijeme pripovijeda: „Kad je Marijan opazio da nema Mijata, s družinom je pošao tražiti ga u Doljanima. Došli su kod Ilije, a Ilija je bio nartio Mijata na konja. Kad ih je Ilija ugledao, počeo je tužiti kako su neka dva hajduka ubila Mijata, a on krenuo da ga sahrani. Marijan mu nije vjerovao i uhvatio ga je u laži. Onda su i njega svezali i skupa sa Savom i Arapinom ubacili u kuću po kojoj su posuli rakiju i zapalili ih. Mijata su sahranili na Vranu, a Marijan je umjesto njega vodio hajduke.” Kazala je 2001. godine spomenuta Mara Rajič iz Jablanice.

Mijatov ubojica sa svojom družinom otišao je prema Duvnu. Hajduci Mijata Tomića noću su krenuli njima. A oni su tamo pekli janjce i ponapijali se. Pred samu skoro zoru, kad su Turci zaspili, oni su se *prišuljali* i na spavanju ih pohvatali. Onda su onoga što je Tomića ubio, na kolac živa nabili. *Potle*⁵⁴ su ubili Iliju Bobovca.⁵⁵

4. Uspomene na Mijata Tomića

O Mijatu Tomiću pjesme su snimili guslari: Željko Šimić „Hrvatski hajduk i narodni junak Mijat Tomić“, „Mijat Tomić i paša od Zvornika“, Mirko Tomić „Mijat Tomić odmeće se u hajduke“, Mile Baković „Duvno polje, kolijevka Hrvata“, Jozo Radoš-Marić „Duvanjski junaci“, Branko Šapina „Duvanjski junaci“, Ivan Antosović „Mijat Tomić“ i dr.

Pored predaja i pjesama uspomenu na Mijata Tomića čuvaju: petronimi, antroponim, hodonimi, krematonimi...

Do naših dana sačuvani su petronimi.⁵⁶ U Kongori se čuva kamen *Mijatov kamen*. Narod priča da je taj kamen s ramena bacao Mijat Tomić. Drugi *Mijatov kamen* nalazi se između Trebiševa i Zlopolja podno Vrana. Pripovijeda se da je bio još jedan *Mijatov kamen* na kojem je bio uklesan križ pa su ga Turci razbili (Jolić, 2002, 200).

Živa je tradicija da je Mijat Tomić krenuo po Vranu prema pećini iza Šćita do Proslapa. Ta se pećina zove *Mijatova pećina*.⁵⁷ U Orlacu u Raštanima, predgrađu Mostara, nalazi se *Mijatova pećina*. Živa je tradicija da je hajdučki harambaša Mijat Tomić boravio u njoj (Dragić, 2024, 123). Na Blidinju se nalaze *Hajdučka vrata* koja narod naziva i *Mijatov prolaz*.

U Hercegovini se pripovijeda da je prezime Naletilić postalo tako što je nekoj djevojci „naletilo” Mijatovo dijete.

U Tomislavgradu glavna ulica nosi naziv *Ulica Mijata Tomića*. Ime Malog Marijana nosi ulica u Tomislavgradu. U Mostaru se nalazi *Ulica Mijata Tomića*.

Dokumentarna emisija „Stopama Mijata Tomića” u organizaciji Matice hrvatske Mostar snimljena je 2004. godine. U Tomislavgradu je 21. travnja 2012. godine osnovana „Hajdučka družina Mijat Tomić”. Aktivnosti su Družine njegovanje nematerijalne kulturne baštine duvanjskoga kraja: običaja, narodne

54 *Potle*: poslije.

55 Zapisao sam na Škrobućanima u Rami 1997. godine prema kazivanju spomenutog Joze Papka.

56 Petronimi (prema grčkom *petros*: stijena + *onoma*: ime) označuju imena stijena. Uz mnoge petronime vezuju se sudbine određenih osoba (Dragić, 2019, 45).

57 Zapisao sam 1997. godine u Doljanima prema kazivanju spomenutog Jure Lebo.

nošnje, pučke radinosti i uopće svega duhovnoga stvaralaštva koje je predajom sačuvano tijekom minula stoljeća i tisućljeća. Spomenik Mijatu Tomiću podignut je uz put od Donjeg do Gornjeg Brišnika.

Film o Mijatu Tomiću snimljen je 2017. godine. Scenaristica je Mara Perić, a režiser njezin muž Branko.

4. 1. Nadgrobni spomenik Mijatu Tomiću

U doljanskom katoličkom groblju, od dvaju stećaka postavljen je spomenik Mijatu Tomiću. Na grobu je uklesan natpis:

Mijat Tomić

Hrvatski narodni junak

† 1656. god. u Doljanima

Pa ja odoh potražiti pravde

U bogaze i tijesne klance.

Podiže hrvatski narod, Hrv. K.D. Napredak

u Sarajevu, o Ilindanu 1937.

Četnici su od 6. do 10. listopada 1942. godine u Doljanima, Sovićima⁵⁸ i Rami poubijali 1019 katolika i muslimana,⁵⁹ a na Mijatovom grobu razbili su sliku. „Po kazivanju pokojnog prof. fra Pave Dragičevića (...) natpis na stećku, koji je voda iz Suhog potoka kraj groblja izvalila, stavljen je na Mijatov grob. Udubina u kojoj je bila slika u emajlu, sada zja, jer su četnici 1942. sliku uništiti. Tada su i kuću Pere Stipanovića pok. Stjepana kraj groblja sažegli i u njoj 12 osoba.” (Džaja; Draganović, 1994: 94).

Slika je ponovno postavljena 1943. godine, ali je vlast nakon 1945. godine zapovjedila da se ukloni. Ponovno je postavljena 1991. godine.

Nadgrobni spomenik Mijatu Tomiću podignut je i u Tomićkom groblju u Brišniku.

5. Zaključak

U kulturnoj memoriji Hrvata, uz najveće povijesne osobe, Mijat Tomić prisutan je i u našim danima. Kao dijete bio je prisiljen otići u najam begovima Kopčićima, u kojih je do dvadesete godine čuvao ovce. Od nekoliko verzija o odlasku Mijata Tomića u hajduke, najčešće se spominje da je otišao u hajduke

58 Doljani i Sovići tada su teritorijalno pripadali Rami.

59 Na suđenju Draži Mihajloviću 1946. godine u Beogradu Aleksa Franjušić. Ponegdje se spominje prezime Pranjušić, ali to je ramski narodni izričaj gdje glas *f* > *p*.

zato što mu je kadija Suzica oduzeo pradjedovinu, pa i čukundjedovinu livadu Jabuku. S hajducima se sklonio u Vran planinu. Prvi među hajducima bio je Mijatov sestrić Mali Marijan. Prema jednima imao je trideset, a prema drugima četrdeset dva hajduka. Harambaša Mijat s hajducima otimao je blago onima koji su otimali drugima. Hajdukovao je po Bosni i Hercegovini i Dalmaciji. Pomagao je sirotinji. U Bosni i Hercegovini gradio je česme za putnike i prolaznike, a u Repovcima pored Konjica narodu je doveo vodu s Lisinja.

U njegovoj družini uz katolike bili su i pravoslavci i muslimani. Hajduke koji se nisu časno ponašali Mijat je otpuštao. Takvi su bili Ilija Bobovac i Klišanin Arap. Seidin-paša tražio je junaka koji će mu donijeti Mijatovu glavu ili ga svezana dovesti. Javio se Klišanin Arap i obećao da će za veliku nagradu ispuniti pašinu želju. Nagovorio je Iliju Bobovca da na Ilindan pozove Mijata da mu bude kum djetetu. Mijat je mislio da se Bobovac pokajao i popravio. Hajduci su Mijata upozoravali na to da ne ide, ali je Mijat otišao Iliji Bobovcu u Doljane. Bobovac je u odaju sakrio Klišanin Arapa i dvanaest delija. Na odaji je Bobovac izrezao prozor. Mijatova kuma je čula dogovor njezina muža Ilije i Arapa pa je uzaludno pokušavala upozoriti Mijata na pogibelj koja mu je spremljena. Dok je Mijat slavio u dvorištu, Klišanin je kroz izrezani prozor iz puške ispalio jedan metak u Mijatovo čelo, a drugi u srce. Tako je Mijat na Ilindan 1656. ili između 1656. i 1659. godine poginuo izdajom dvostrukoga kuma Ilije Bobovca. Prema živoj tradiciji Mijatov grob nalazi se na njivi Pošćeci na Sovićkim vratima. Mali Marijan odveden je u Sarajevo i prema predaji su ga mlade Sarajlije usmrtili kamenovanjem.

Kad je paša zahtijevao da se i ostali hajduci dovedu, ponovno su se na čelo stavili Klišanin i Bobovac. Sa šezdeset delija došli su u planinu Ljubušku. Mijatovi hajduci su ih otkrili i sve poubijali.

Harambaša Mijat Tomić, uz harambašu Andrijicu Šimića, najomiljeniji je u narodu koji o njemu i u naše vrijeme kazuje mnoge predaje i pjesme. O omiljenosti harambaše Mijata Tomića svjedoče brojne pjesme i predaje, ulice nazvane prema njemu. U Tomislavgradu je 21. travnja 2012. godine osnovana „Hajdučka družina Mijat Tomić“. Družina njeguje nematerijalnu kulturnu baštinu duvanjskoga kraja te sudjeluje u obilježavanju značajnih događaja.

Popis izvora i literature

- Anić, Vladimir. (2006). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Banović, Stipan. (1938). „Kad je živio Tomić Mijovil“, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXIX, sv. 1. Zagreb: JAZU. 74–82.
- Čehić, Namik. (1985). *Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji*. Prozor: Opštinski odbor SUBNOR-a Prozor.
- Čurić, Mirko. (2024). „Pjesma o Mijatu Tomiću zapisana među bošnjačkim Hrvatima u Pečuhu“. *Osvit* 117–118. Mostar: DHK. 109–115.
- Dragić, Helena. (2024). *Horonim Hercegovina i toponomastika mostarskoga kraja*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Dragić, Helena. (2019). *Toponomastika stolačkoga kraja*. Stolac: Matica hrvatska Stolac.
- Dragić, Marko. (2020). „Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk“, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja*, 46. Split: Društvo prijatelja kulturne baštine Split. 292–332.
- Dragić, Marko. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Džaja, Miroslav & Draganović, Krunoslav. (1994). *Sa Kupreške visoravni*, II. izdanje. Baško Polje – Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Đogo, Husein. (1931). *Tradicija o Mijatu harambaši*. Sarajevo: Napredak XXXI Sarajevo. 165–169.
- Grabovac, Filip. (1951). *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*. (pr. Tomo Matić). Zagreb: DiZbi. HAZU: Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- Gross, Mirjana. (2006). „O historiografiji posljednjih trideset godina“. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2). Zagreb: Hrvatski institut za povijest. 583–609.
- Horvatić, Dubravko. (1982). *Junačina Mijat Tomić*. Zagreb: Mladost.
- Jolić, Robert. (2002). „Duvno kroz stoljeća. Knjižnica Naših ognjišta“ knj. 142. Tomislavgrad – Zagreb.
- Kačić Miošić, Andrija. (1997). *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Matija Antun Reljković: *Satir iliti divji čovik* (priređio Josip Vončina). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Biblioteka Temelji, knjiga četvrta.

Kasalo, Branko. (2021). „Odnos memorija i suvremene historiografije“. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*. 11 (1). Zadar: Sveučilište u Zadru. 249–254.

Kemura, Ibrahim. *Pismena zaostavština književnika Husejna Dubravića-Đoge u Husrev-begovoj biblioteci* dostupno na <https://anali-ghb.com/index.php/aghb/article/view/44/93> (pristup 17. rujna 2024).

Klaić, Bratoljub. (1980). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Mijatović, Anđelko. (1985). *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*. Sinj – Duvno: Zbornik Kačić. Sinj i Sveta Baština Duvno.

Pavlinović, Mihovil. (1879). *Narodna pjesmarica*. Zadar: Matica dalmatinska, Brzotisak narodnog lista.

Perojević, Marko. (1931). *Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa*. Zagreb: MH.

Pinjuh, Dijana. (2019). „Hajdučija u Hercegovini u 18. stoljeću“. *Hercegovina 5*. Mostar: Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. 115–140.

Rangjeo, Ivan. (1931). *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*. Sarajevo: Napredak.

Skok, Petar. (1971). *Etmologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika A – J*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Šimčik, Ante. (1933). „Begovi Kopčići“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XXIX (1). Zagreb: JAZU, str. 38–59.

The Hajduk Harambaša Mijat Tomić in the Cultural Memory of Croatians

Summary

Harambaša Mijat Tomić, along with Harambaša Andrijića Šimić, is the most beloved hajduk in the historical memory of Croats. Mijat Tomić was born in 1610 in Brišnik near Duvno. He lost his father Ivan and mother Kata at an early age, and his uncle Niko took care of him. He learned to read and write with the help of friars. Tomić herded sheep for twenty years for the Kopčić beys. When the kadi Suzica confiscated the meadow Jabuka, which was his ancestral land, he joined the hajduks in Vran mountain. It is most often stated that his hajduk group numbered forty-two members. In his group, along with Catholics, there were also Orthodox Christians and Muslims. He helped the poor. In Repovci near Konjic, Tomić brought water to the local population of Lisinje. He built fountains for travellers and passers-by in various parts of Bosnia and Herzegovina. His most loyal helpers were from Drašnice near Makarska. He was particularly close to the Kopčić beys, spending three winters with his blood brother Džafer-bey and his mother. There are numerous tales and songs that are still told today about the hero Mijat Tomić. He was betrayed by his duplicitous godfather Ilija Bobovac from Doljani. Bobovac invited him to be his godfather again, but locked Alija from Klis and his twelve soldiers in the room where he had cut out a window. Mijat's godmother overheard the conversation between the Arap from Klis and her husband Ilija Bobovac. When Mijat came to Ilija Bobovac, the godmother tried in vain to warn Mijat that he was in mortal danger. After some time, the Arap from Klis fired through the cut-out window and killed Mijat Tomić. That happened on St. Elijah's day (July 20) in 1656, or certainly between 1656 and 1659, during the reign of Seidin Pasha. Songs and legends about Mijat Tomić continue to be told today. The paper presents more than twenty examples of cultural memory recorded in the late 20th and early 21st centuries.

Keywords: Mijat Tomić, hajduks, betrayal, Mali Marijan, death of Mijat Tomić.